

Станислав Сретеновић

ФРАНЦУСКА, СРБИЈА И НАСТАНАК КРАЉЕВИНЕ СХС

1914–1929

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2023.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

СТАНИСЛАВ СРЕТЕНОВИЋ

ФРАНЦУСКА, СРБИЈА И
НАСТАНАК КРАЉЕВИНЕ СХС
1914–1929

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

УВОД

Овим радом намеравамо да обрадимо односе између Француске и нове Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од краја Великог рата до почетка тридесетих година двадесетог века, преломних година током којих су последице велике светске економске кризе промениле климу међународних односа. Прокламована 1. децембра 1918. године, замишљена као либерална, парламентарна и демократска држава, нова Краљевина је 1929. године, после успостављања краљевог личног режима, променила свој карактер и име: она је постала – Југославија.

Односи између Француске и нове Краљевине имају предисторију чији значај не треба занемарити зато што су њоме били прожети француски политичари и актери француске економске и културне акције у двадесетим годинама двадесетог века. Ти односи се одвијају у процесу дугог трајања ослобађања Србије од Отоманског царства током XIX века. Француска је добронамерно пратила тај процес еманципације. Године 1838. она је основала конзулат у малој кнежевини Србији, тадашњем вазалу Отоманског царства. Благонаклоно је посматрала трговину у повоју државе која се рађала и прихватала је на својим универзитетима и високим школама прве српске стипендисте. После Берлинског конгреса успоставила је реципрочне дипломатске односе са независном и међународно признатом Србијом, а затим је учествовала у изградњи железничке мреже и у организацији

финансија српске државе. Од почетка двадесетог века, Француска је била економски и културно присутна у малој Краљевини Србији.

Уз процес дугог трајања, делује и проживљено на нивоу „средње димензије“. За време Првог светског рата Француска је допринела опоравку српске војске која се повукла на Крф после окупације Србије од стране аустроугарске и бугарске војске. На Солунском фронту, опорављена српска војска и француска источна армија бориле су се раме уз раме, а резултат тога било је ослобађање Србије. „Мученичка“ и „храбра“ Србија обележила је утиске Француза који су делили са њом ужасе рата.

Француска „свакодневна“ дипломатија у Европи двадесетих година XX века, резултат решења усвојених на конференцији мира у Паризу, представља оквир „кратког времена“ гледано с тачке нашег временског приступа. Године 1918. и 1919, Француска је имала одлучујућу улогу у стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и пажљиво је пратила њене прве кораке. Односи који су се потом развијали између две државе нису били ни једино билатерални, ни реципрочни, нити једнаки. Новооснована Краљевина је била слабашна, несигурне будућности, са амбицијама које су превазилазиле њене могућности. За Француску, која је изашла из рата са ореолом победнице, нова Краљевина се налазила на простору на који је у исти мах гледано у антинемачкој и медитеранској перспективи; налазила се на простору у коме је требало консолидовати статус велике силе. Са Пољском, Чехословачком и новом Румунијом, Краљевина је сврставана међу нове државе централне Европе које је Француска штитила и где је тежила да изврши утицај. Циљ Француске је био да те државе привеже политички, економски и културно за себе, а против Немачке. Закупљена питањем своје безбедности после рата, Француска је предвиђала заједно са њима стварање „бочних савезништава“ како би ухватила Немачку „између чекића и наковња“. Те планове је требало да

прати политика „снаге“, што значи политика економског и културног утицаја у још увек непознатим регионима где је, током векова, француско присуство било ништавно.

Са Великом Румунијом, Краљевина је за Француску такође представљала увећану балканску државу, која припада њеној традиционалној зони утицаја и која зависи од „медитеранске“ визије њене спољне политике, наслеђене из отоманског времена. Према тој визији, Француска је требало да обезбеди себи економску и културну превласт на територијама које су некада припадале Отоманском царству и да игра улогу арбитра у политичким несугласицама у тој зони, на коју је гледано као на традиционално нестабилну. Присутна у Србији и у Румунији пре рата, Француска је рачунала на подршку већ постојеће „франкофилске“ и „франкофонске“ елите. У географском простору где су Англосаксонци имали мало директних интереса, Француска је могла да извлачи корист од краткотрајног повлачења Немачке и од немогућности, такође краткотрајне, младог Совјетског Савеза да оствари одлучујући утицај. На терену, њен једини ривал је била Италија.

Заштита коју је Француска намеравала да пружи Краљевини имала је ограничења која су се осетила одмах на почетку 1920-их година. Она су првенствено била материјалног карактера. Од краја Првог светског рата, средства којима је Француска располагала су била релативно слаба. Уз значајне демографске губитке и неопходност да обнови разорени део националне територије, она је морала да се носи са различитим обавезама према Сједињеним Државама и Уједињеном Краљевству чији је била дужник. Иако велика победница, она се бринула за своју безбедност, снагу и међународни престиж који су били условљени плаћањем немачких репарација. Уопштено говорећи, страховала је од брзог повратка немачке моћи.

На међусобне односе, поред слабости средстава која су била на располагању Француској, утицала је и хетерогеност

нове Краљевине – скуп народа са различитим културама и традицијама. Хрвати и Словенци и различити народи Јужне Србије (Македоније), нису били благонаклони према Француској као већина Срба. Уз то, Француска је морала да се носи и са конкуренцијом других држава. Главни проблем за њену дипломатију током двадесетих година је било непоправљиво непријатељство са Италијом, заинтересованом за обале Јадранског мора и незадовољном својом источном границом у Истри, Ријеци и Далмацији. Још један проблем се налазио у брзом повратку немачког утицаја који се ослањао на знање немачког језика, нарочито у Хрватској и Словенији, као и на економске и трговачке везе засноване на принципу плаћања репарација клирингом. Најзад, Велика Британија је играла двосмислену улогу подржавајући у исто време Француску и Италију, а све са жељом да изврши свој сопствени утицај у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Односи између Француске и Краљевине СХС не представљају недирнут историографски терен, иако је он релативно сиромашан како са француске, тако и са српске и јужнословенске стране. Први историографски слој представљају ангажоване француске публикације које су, од краја XIX века до међуратног периода, подржавале француско-српско и француско-јужнословенско приближавање. Дела објављена у последњим годинама XIX и почетком XX века у којима се по први пут изражавају нејасне и спекулативне идеје о стварању јужнословенске државе, наслеђују списи политичког и пропагандног карактера који су се умножили за време Великог рата. Писани од стране историчара, географа, лингвиста и публициста, ти списи су настајали с наменом да подрже борбу Србије на француској страни против заједничких непријатеља. У њима је било предвиђено стварање једне јужнословенске државе у француској орбити.

Радови савременика стварања Краљевине СХС¹, као што су универзитетски професори Ернест Дени², Виктор Берар³ и Емил Оман⁴ налазе се у истом пропагандном домену и подржавају политичке концепције епохе. Дела географа Жака Ансела⁵ и Емануела де Мартона⁶, такође савремена почецима Југославије, неутралнија су – она добро одређују геополитичку ситуацију нове државе са целокупном сложеношћу њене међународне позиције и унутрашњополитичке различитости.

Након ових дела која су обележена политичким околностима и која представљају за нас изворну грађу више него библиографску одредницу, следи дуги период тишине. У Француској су духови на другој страни, а универзитету недостају стручњаци за Балкан. Ипак, дела општег карактера Мориса Бомона⁷, Пијера Ренувена⁸ и Жан-Батист Дирозела⁹ остају заинтересована за те проблеме. У уводу своје књиге *Тришћански конфликти 1943–1954*¹⁰, објављене 1966. годи-

¹ Број аутора и дела је исцрпљујући. Видети „Bibliographie Balkanique 1920–1930“, *Revue des Balkans* (directeur Léon Savadjian), Nouvelle série, vol. 2 et 3, avril-septembre 1931, 270 p.

За библиографију оријентисану према културном аспекту видети : Михајло Павловић, *У двоструком ојлегалу. Француско-српске културне и књижевне везе*, Београд, Просвета, 1996.

² *Du Vardar à l'Istrie*, Paris, Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, 1919 ; „Le Royaume des Serbes-Croates-Slovènes“, *Revue politique et littéraire*, 1 (1919), *Du Vardar à la Sotcha*, Paris, Bossard, 1923 (дело објављено после Денијеве смрти).

³ „La pierre de Kossovo“, *Revue yougoslave*, 1 (1919).

⁴ „La Yougoslavie, études et souvenirs“, *Questions balkaniques*, 3, Paris, 1919; „Les frontières historiques de la Serbie d'après Gaston Gravier“, *Annales de géographie*, tome XXVIII, Paris, 1919.

⁵ Jacques Ancel, *Peuples et nations des Balkans*, Paris, Armand Colin, 1926.

⁶ Emmanuel de Martonne, „Europe Centrale“, in *Géographie Universelle*, tome IV, partie 2, Paris, A. Colin, 1931.

⁷ Maurice Baumont, *La faillite de la paix*, Paris, PUF, 1945.

⁸ Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, tome VII (1914–1929), Paris, Hachette, 1957.

⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, Dalloz, 1981.

¹⁰ J.-B. Duroselle, *Le conflit de Trieste 1943–1954*, Bruxelles, Editions de l'Institut de sociologie, 1966.

не у моменту преговора Италије и Југославије око регулисања билатералних питања, Дирозел обрађује односе између две земље у процесу дугог трајања, резервишући велики део своје анализе за међуратни период. Каснији радови развијају интересовање за војне и економске аспекте односа између великих и малих земаља и тиме нам стварају упоришну тачку, иако Југославија у њима фигурише само као један пример међу многим другим. Дело Жана Доаза и Мориса Вајса, *Дипломаџија и војно средство*¹¹ обрађује војну сарадњу Француске и земаља источне и југоисточне Европе, са њеним последицама по дипломатију. Што се тиче економије, студија Жоржа Сутуа „Империјализам сиромашног: економска политика француске владе у централној и источној Европи од 1918. до 1929“¹², објашњава принципе и слабости француске економске експанзије према Истоку недостатком финансијских средстава. У новијем чланку о француским улагањима у дунавском басену у међуратном периоду, Филип Маргера предлаже нову интерпретацију¹³. Он показује да разлог за слабљење француске економске позиције на Истоку у двадесетим годинама 20. века није био мањак капитала, већ тешкоће са којима су се суочавале банке и индустријска предузећа да ускладе сарадњу у заједничком наступу у иностранству. Значајно је истаћи да је у та два рада пример Краљевине СХС поменут само како би подржао једно или друго објашњење и није био у центру анализе.

Рат у бившој Југославији изазвао је нови талас радова специјализованих за Балкан и Југославију, објављених на француском језику, али само неколико њих се одвајају од политичко-сентименталних свађа које је овај рат изазвао у Францу-

¹¹ Jean Doise, Maurice Vaisse, *Diplomatie et outil militaire*, Paris, Seuil, 1992.

¹² Georges Soutou, „L'impérialisme du pauvre : la politique économique du gouvernement français en Europe centrale et orientale de 1918 à 1929“, in *Relations internationales*, 7 (1976), s. 219–239.

¹³ Philippe Marguerat, „Les investissements français dans le Bassin danubien durant l'entre-deux-guerres : pour une nouvelle interprétation“, *Revue historique*, n° 629, janvier 2004, p. 121–162.

ској и који буде интерес за нашу тему својим озбиљним приступом заснованим на принципима историјске методологије: Жорж Кателан, *Историја Балкана* (1993); Душан Батаковић, *Југославија-нације, религије, идеологије* (1994); и Франсоа Гримел-Жакињон, *Југославија у француској стратегији између два рата* (1999)¹⁴. Кателанова књига је дело опште историје које покрива период од шест векова (XIV–XX). Посебно нам је било значајно за генезу југословенске идеје и за регионалне последице стварања југословенске државе. Значај француског утицаја унутар Краљевине СХС на развој демократије и административне организације у Србији пре Првог светског рата, у основним цртама је објашњен у делу Душана Батаковића. Најзад, књига настала на основу доктората Гримел-Жакињона представља научни рад који ставља акценат на континентални стратешки интерес који је Југославија представљала за Француску, али он не обрађује поморски аспект. Међутим, тај аспект је од суштинског значаја за разумевање сложених односа између Француске, Италије и Краљевине СХС, као што су показали радови Вилијема Шорока, нарочито његов чланак „Француска, фашистичка Италија и јадранско питање 1922–1924“ (1980)¹⁵ – као и заједничка француско-италијанска издања на челу са Жан-Батистом Дирозелом и Енриком Сером *Италија и Француска од 1919. до 1939.* (1981) и *Италија, Француска и Медитеран* (1990)¹⁶.

¹⁴ Georges Castellan, *Histoire des Balkans*, Paris, Fayard, 1993; Dusan Batakovic, *Yougoslavie, nations, religions, idéologies*, Lausanne, L'âge d'homme, 1994; François Grummel-Jacquignon *La Yougoslavie dans la stratégie française de l'Entre-Deux-Guerres*, Bern, Peter Lang, 1999.

¹⁵ William Shorrock, „La France, l'Italie fasciste et la question de l'Adriatique 1922–1924“, *Revue d'Histoire diplomatique*, 1 (1980), s. 86-110.

Шорок је у ширем контексту обрадио питање односа Француске, Италије и Југославије у чланку: „France and the Rise of Fascism in Italy, 1919-1923“, *Journal of Contemporary History* 10, 4 (1975), s. 591-610;

И у књизи: *From Ally to Enemy: The Enigma of Fascist Italy in French Diplomacy, 1920–1940*, Kent (Ohio), Kent State University Press, 1988.

¹⁶ Jean-Baptiste Duroselle, Enrico Serra (dir.), *Italia e Francia dal 1919 al 1939*, Milano, ISPI, 1981; *Italia, Francia e Mediterraneo*, Milano, ISPI, 1990.

Дело Мира Ковача које је настало на основу докторске дисертације *Француска, стварање „југословенске“ краљевине и хрватско питање, 1914–1929*¹⁷, поставља једно ограничено историјско и хипотетичко питање о разлозима због којих се „историјски сусрет“ између Француза и Хрвата у оквиру Краљевине СХС није догодио. Мирослав Ковач, који је постао Миро да би заборавио словенски суфикс у свом имену¹⁸, књигу отпочиње пишући о времену с почетка VI века и бранећи теорију која је била веома у моди у Хрватској од 1941. до 1945. и у 1990-им годинама, а према којој су Хрвати (а можда и Срби) персијског порекла. Без улажења у полемику која је без интереса за нашу тему и која више говори о историјском тренутку издавања Ковачеве књиге него о њеном садржају – примећујемо да Ковач, добро документован са становишта француских извора, разјашњава комплексност и разноврсност хрватске политичке сцене у односу на државу Јужних Словена и на њену заштитницу Француску.

Докторска дисертација Мари Хупер, *Бреме државника: Француске дипломате и Краљевина Срба, Хрватиа и Словенаца, 1918–1929*¹⁹, истражује интерпретацију коју су француске дипломате давале политичким догађајима Краљевине у извештајима њиховој влади. По мишљењу Мари Хупер ове дипломате су дејствовале према једном „операционалном коду“ предодређеном њиховим образовањем, генерацијом или социјалном припадношћу. Иако интересантан, овај приступ ипак не омогућава сазнање у којој мери су „конкретна ситуација“ на терену, општи или посебни интереси Ке Дорсеа, учвршћена пријатељства или претрпљена разочарења утицала на „операционални код“ дипломата. При-

¹⁷ Miro Kovac, *La France, la création du royaume „yougoslave“ et la question croate*, Bern, Peter Lang, 2001.

¹⁸ Године 1998. у формуларима читаонице Архива Ке Дорсеа његово име је било Мирослав.

¹⁹ Marie E. Hooper, *The Statesman's Burden: French Diplomats and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, 1918-1929*, University of Pittsburgh, 1999.

падајући истој генерацији и прошавши кроз исти систем образовања, дипломате нису имале исту перцепцију проблема из Рима или из Београда.

У југословенској историографији, обележеној за време „Титове епохе“ и све до деведесетих година 20. века марксистичким приступом према коме је југословенска краљевина била „хегемонистичка креација великосрпске буржуазије“, једно дело Вука Винавера, објављено у Београду 1985. године посвећено је односима Француске и Југославије за време целокупног међуратног периода²⁰. У њему се Винавер држи уског погледа на дипломатију која је замишљена као размена депеша политичког карактера између европских престоница и не узима у обзир различите актере и путеве деловања дипломатске активности. Главни квалитет овог дела је у томе што су коришћена дипломатска докуманта различите провенијенције, не само француске или југословенске, већ и немачке, енглеске и мађарске.

Уопштено, дипломатски односи између југословенске краљевине и великих сила међуратног периода (Велика Британија, Француска, Италија и Немачка) обрађени су од стране хрватског историчара Богдана Кризмана у делу *Вањска њолиџика Краљевине Југославије*²¹. Андреј Митровић је такође обрадио француску позицију према југословенској делегацији на мировној конференцији у Паризу²².

Напоменимо најзад и неколико скупова у вези са нашом темом. Први, посвећен француско-југословенским односима је одржан у Београду 1988. и у Паризу 1989. године поводом 150 година од отварања првог француског конзулата у Србији. Међутим, он садржи мало радова о двадесетим годинама прошлог века. Француско-српски скуп који је одржан у Страсбуру 1996, насловљен „Француска и Србија од

²⁰ Вук Винавер, *Југославија и Француска између два рата*, Београд, ИСИ, 1985.

²¹ Загреб, Школска књига, 1970.

²² Андреј Митровић, *Југославија на Конференцији мира, 1919–1920*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1969.

Берлинског конгреса до јулске кризе 1914“ био је посвећен периоду који је претходио нашем и има за нас ограничену корист. Округли сто „Србија и Француска за време Првог светског рата“ одржан у Београду 1997, дао нам је значајне информације не само о војним, већ и о политичким, економским и културним аспектима француско-српске сарадње у том периоду. Скуп „Изградити нову безбедност. Војна сарадња Француске са земљама централне и источне Европе у 1920-им годинама“, одржан у Паризу 1999. године, био је за наш рад од велике важности. Сарадња са Краљевином СХС је била обрађена у општем оквиру француске политике на Балкану од стране Жан Нузија, и у војном оквиру од стране Војислава Павловића и Тјери Сармана.

Одреднице о питању француско-југословенских односа у двадесетим годинама прошлог века не недостају, мада тема још увек није исцрпљена. Распад Југославије у деведесетим годинама је одвео неке ауторе дотле да доносе негативне судове о њеним почецима и о политици коју је тада водила Француска. За Пола Гарда тако, у једном делу чија је историјска методологија свакако дискутабилна, али које је имало извештај јавни успех – Француска је подржавала једну државу склону диктатури и осуђену на неизбежни нестанак²³. Наше становиште је да су у седамдесет година живота државе Јужних Словена, двадесете године 20. века представљале једину деценију у којој је парламентарна демократија, иако ембрионарна, постојала и деловала остварљиво. Што се тиче француске политике, она мора бити анализирана онаква каква је она била. Који су били њени актери, у Паризу и на терену? Зашто је Француска желела стварање државе Јужних Словена? Како се трудила да је учини способном за живот упркос њеној хетерогености? Са којим се препрекама њена активност суочавала и зашто? То су питања која су водила наше истраживање. Уопште узев, питали смо се како је Француска вршила своју улогу заштитнице нове Краљеви-

²³ Paul Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris, Fayard, 1992.

не и улогу чувара статуса кво установљеног мировним уговорима потписаним у околини Париза. Трагали смо за „дубинским силама“ које су деловале на односе између две државе, са једне стране превазилазећи једино билатералну и дипломатску перспективу, са друге стране стављајући нагласак на аспекте који су мало обрађивани до сада: актери који делују институционално и приватно; залагање Француске за изградњу југословенске морнарице; економска и културна акција. Наш циљ је да разјаснимо ограничења која су притискивала Француску у њеним односима са новом балканском државом и начин на који је она желела да их разреши политиком дугорочног утицаја.

Превазићи само билатералну и дипломатску перспективу – то је, дакле, наша основна тежња. Односи између Француске и Краљевине СХС су ткани, у ствари, у срцу три простора која су се стално међусобно прожимала: европски простор, регионални и локални. Они морају, пре свега, да буду поновно постављени у оквир опште политике Ке Дорсеа у Европи, у којој су доминирали односи са Немачком. Ова политика се нарочито карактерисала економском и културном акцијом у свим земљама на европском истоку где је Француска имала политичке интересе (Пољска, Чехословачка и Румунија). Ми се интересујемо за форму коју је та акција попримала у Краљевини СХС и за њену специфичност.

Француско-југословенски односи су, такође, били одређени регионалном геополитичком ситуацијом и њеним развојем. У југоисточној Европи, нова Краљевина је заузима-ла значајну стратешку позицију у мери у којој се њена територија протирала у исто време на подунавском и балканском простору. На Јадранском мору, дуж њене поморске границе, она је имала за суседа Италију. Али, од почетка двадесетог века, Италија је тежила да се територијално увећа у правцу Истока, нарочито у зони Јадрана и на приморју Балканског полуострва. Ослањајући се на принцип „светог егоизма“ са циљем да створи „Велику Италију“, италијанска

влада је пристала да уђе у светски рат на страни Антанте једино пошто је потписала Лондонски уговор 1915. који јој је обећавао значајне територијалне добитке. Али, на већину тих територија је такође претендовао југословенски национални покрет. Од краја рата, Италија је била фрустрирани победник који није био задовољан територијалним добицима о којима је одлучено на Конференцији мира у Паризу и она је умножавала захтеве за ревизијом. Могла је да пронађе тачке ослонаца међу малим континенталним државама које су се граничиле са Краљевином СХС, а које су такође изашле из рата „незадовољне“ – Мађарска и Бугарска. Захтеви за ревизијом су имали, такође, одјека у унутрашњости Краљевине, међу групама незадовољним својом новом отаџбином. Политичко „уситњавање“ подунавског и балканског простора отварао је Италији могућност да се ангажује у тој зони. Са доласком Мусолинија на власт 1922, италијанска политика је добила на значају на југоистоку Европе. Све је то задавало бриге Французима. Положај нове Краљевине, у исто време у Централној Европи и на Балкану, чак и на Медитерану, представљао је за њих „изазов“. Запитали смо се како су они видели италијанско-југословенске односе и да ли су могли или знали да се одреде у овом кључном питању.

Не треба занемарити, најзад, „локални“ оквир нове Краљевине. Француска политика је морала да узима у обзир њену унутрашњу ситуацију. Она је обухватала територије насељене Србима, Хрватима и Словенцима, са различитим религијама, традицијама и културама, што је могло да представља фактор слабости у случају спољнополитичких притисака и унутрашњополитичких криза.

Поред простора унутар којих су се стварали француско-југословенски односи, тежили смо да идентификујемо актере са француске стране: интелектуалце и људе везане за универзитет који су стварали знања о Балкану, војна лица, парламентарце, пословне људе, дипломате... Интересовали

смо се у исто време за различите перцепције Краљевине СХС и за процес доношења одлука. Преко актера, то је питање кохерентности француске политике које је постављено, или чак питање постојања једне француске „политике“. Ке Дорсе је требало да пресуђује између стратешких интереса формулисаних од стране Министарства рата или Министарства морнарице и буџетских ограничења на која је стално подсећало Министарство финансија. Он је, такође, требало да пресуђује између својих функционера, дипломата, који су имали различите перцепције Краљевине СХС у зависности да ли су је посматрали „изнутра“ или из неке европске престонице: Рима, Берлина, Софије...

Које су биле конкретне акције Француске у Краљевини? Пре свега, ми смо истраживали војни и поморски делокруг: у изгледу употребе својих малих савезника на Истоку како би обезбедила примену мировних уговора против „ревизионизама“, Француска је имала интерес да види рађање снажне југословенске војске и морнарице. Путем продаје оружја тим истим источним савезницама, она је, такође, могла да обезбеди лукративне послове за своју индустрију. Али, да ли су остварења планова била на висини њихових замисли? Француска се стално суочавала са препрекама спољнополитичке и унутрашњополитичке природе, почевши од протествовања Италије која није желела наоружану Краљевину СХС на својој граници.

Исто тако, желели смо да ставимо акценат на две области помоћу којих је Француска тежила да рашири свој утицај у Краљевини: економија и култура. Економском акцијом Ке Дорсе је желео да постави темељ француске „снаге“ у европском простору који је привремено остављен изван немачког утицаја. У погледу економије, Краљевина СХС се представљала са посебностима из којих је француска дипломатија тежила да извуче корист. У ствари, у бившим аустро-угарским регијама нове Краљевине, Француска је била скоро непозната, док је у Србији из времена од пре Великог

рата њен утицај био преовлађујући у војсци и државним финансијама. Француске банке, предузећа за јавне радове, француски материјал и капитал су, уопште узев, били широко присутни у Србији. За време рата, била је то опет Француска, која је највише допринела финансирању и снабдевању српске владе и војске. Крај сукоба значио је повратак француског капитала, предузећа и банака у бившу Краљевину Србију. Са тим институцијама, долазило је и француско особље, локални људи су долазили у контакт са Француском, везе или друштвене мреже су се ткале, француске школе и економски или културни пројекти су подржавани или субвенционисани. У исто време, отварала се могућност за повећавањем француских послова у целој новој Краљевини, укључујући и бивше аустро-угарске регије.

Међутим, веома брзо су се појавила ограничења у француској економској акцији, а нарочито око питања српског дуга. Док су француско Министарство финансија и Поддирекција за трговинске односе Ке Дорсеа инсистирале на ликвидацији српског јавног дуга, уговореног пре и за време рата и док су носиоци француских меница вршили притисак како би добили надокнаду својих инвестиција у Србији пре 1914, краљевска влада је тражила да плати што је могуће мање, а Хрвати су одбијали у исто време да учествују у плаћању српског дуга, али и да буду сматрани за побеђене, дакле да учествују у плаћању репарација... После 1924, француски економски интереси су се нашли у конкуренцији, понекад на конфликтни начин, са италијанским, немачким и енглеским интересима, нарочито у области наруџбина војног материјала.

Што се тиче културе, можемо рећи да је Краљевина СХС била главна мета француске „културне дипломатије“²⁴ у цен-

²⁴ François Roche, Bernard Piniau, *Histoire de la diplomatie culturelle française des origines à 1995*, Paris, La Documentation française, 1995; „Diplomatie et transferts culturels au XXe siècle“, 1 et 2, *Relations internationales*, n°115 et 116 (automne, hiver 2003).

тралној и балканској Европи. Реципроцитет једва да је играо улогу зато што је култура Јужних Словена мало интересовала Французе. Француска културна акција у Краљевини је носила две димензије: конкретну и симболичку. Под конкретном димензијом подразумевамо све напоре које је предузела Француска како би раширила свој језик и културу и како би обезбедила стварање будуће цивилне, војне и универзитетске елите Краљевине. Наш циљ је да скицирамо карту француске активности, да подвучемо њене различите аспекте и да проценимо њене резултате како у различитим регијама тако и у различитим друштвеним слојевима. Нарочито је значајно питање да ли се та активност ограничавала на српском грађанском слоју или не.

Поред ових конкретних циљева, али у вези са њима, налази се симболички аспект. Радило се о томе да се изгради и да се прихвати од стране становништва позитивна слика Француске која је приказивана не само као савезница и заштитница, већ и као модел за младу јужнословенску државу у изградњи. Изазов је био учврстити француску јакобинску и лаичку културу у једном монархијском уређењу који је требало да држи на окупу народе који су били веома удаљени од француске политичке традиције, да не кажемо да су јој били страни.

Та културна акција је била у највећој мери вођена од стране нове Дирекције за француске послове у иностранству, основане у оквиру Ке Дорсеа 1920. године, али не искључиво. Треба, такође, истражити и активности вођене од стране великих културних удружења – као што су Француска алијанса или Лаичка мисија – која су радила у вези са француским дипломатама, и запитати се о вредностима које су она желела да распростране у друштву Краљевине. У том културолошком приступу не можемо да запоставимо ни религијски фактор. Морамо да узмемо у обзир француске католичке мисије подржане од Ке Дорсеа и место у образовању које су заузимале монашке заједнице (конгрегације) које

су у својим редовима имале француске духовнике: језуити, фрањевци, лазаристи, милосрдне сестре... Кома су се обраћале те монашке заједнице? До које границе су француске дипломате биле спремне да их подржавају? Како је Ке Дорсе просуђивао у случају ривалстава или конфликта између француских и италијанских духовника? Којим средствима су се служили француски политичари? Да ли је слободно зидарство играло, као у Чехословачкој, тако изражену улогу као што нису престајале да му приписују италијанске дипломате тога доба?

Поље економије и културе стално се преплитало са политичким пољем. Ослањајући се на економске и културне активности и на слику о себи, Француска је свакако пратила свој политички циљ: стварање једног снажног и поузданог савезника на југоистоку Европе. Њен економски и културни утицај је требало да допринесе гарантовању примене мировних уговора из 1919–1920, од стране Краљевине СХС. Радило се о томе да се очува „франкофилство“ код Срба и да се потисну „германске“ традиције у бившим аустро-угарским регијама. Ослањајући се на већ постојеће послове у Србији од пре рата и на везе склопљене између француске и српске армије, Француска је тежила да прошири свој утицај још даље од своје традиционалне клијентеле. Планиране активности су биле различите: стварање краљевске армије којој би француска армија била модел, развој индустрије у Краљевини уз помоћ француског капитала, окретање њене трговине према Француској; развој учења француског језика са циљем да се од њега створи један од домаћих језика Краљевине, поред српско-хрватског и словеначког.

Том политичком пројекту, који је обједињавао економску и културну диманзију, било је потребно време како би се учврстио пошто је стално био изложен борби са противницима, прво прикривеним, а затим оним који су деловали отворено. Он се сударао са Хрватима и Словенцима, природно окренутим према Немачкој из разлога географске